

А. М. Хоречко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

УЧАСТЬ ДВОРЯН КАТЕРИНОСЛАВА В ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ МІСТА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Розглядаються основні напрямки участі дворян Катеринослава в суспільно-політичному житті міста на початку ХХ ст.

Ключові слова: Катеринослав, дворянство, губернські дворянські зібрання, земська управа, суспільно-політичне життя.

Рассматриваются основные направления деятельности дворянства Екатеринослава в общественно-политической жизни города в начале ХХ ст.

Ключевые слова: Екатеринослав, дворянство, губернские земские собрания, земская управа, общественно-политическая жизнь.

The main areas of participation of the noblemen of Ekaterinoslav in social and political life of the city at the beginning of the 20-th century.

Key words: Ekaterinoslav, nobility, noble provincial assembly of chateaucouncils, social political life.

Дворянство міст Катеринославської губернії було достатньо потужним та численним прошарком населення цього регіону. За даним перепису 1897 р., потомствених та особистих дворян і чиновників у місті Катеринославі було 7059, в Олександрівську – 617, Бахмуті – 581, Верхньодніпровську – 353, Маріуполі – 968, Новомосковську – 406, Павлограді – 849, Словоносербську – 86, Луганську – 769. У цілому в містах Катеринославської губернії проживало 11 688 чол., з них чоловіків – 5 646, жінок – 6042.

Протягом другої половини XVIII – початку ХХ ст. дворянство належало до соціальної еліти України, було головним привілейованим станом і відіграло провідну роль майже у всіх сферах суспільного життя. Зокрема, воно брало активну участь у громадсько-політичному житті міст Катеринославської губернії. Зазначимо, що у вітчизняній історіографії існують роботи, в яких висвітлюються деякі аспекти життя та діяльності дворянства Катеринослава [3], в тому числі його економічного становища, національного складу та культурно-просвітницької діяльності [4]. Та все ж участь дворянства Катеринослава в суспільно-політичному житті міста потребує подальшого ретельного вивчення, що й зумовлює актуальність теми даної розвідки і водночас визначає її мету.

Треба зазначити, що громадсько-політична активність дворянства міст реалізовувалася шляхом його участі у станових організаціях та діяльності органів місцевого самоврядування, у благодійницьких товариствах. Так, важливими корпоративними організаціями дворян були дворянські зібрання, запроваджені Катериною II. Вони мали власну структуру та функції, які остаточно були визначені Законом о состояниях [11, с. 4]. Зібрання займалися перш за все вирішенням станових проблем і водночас чимало уваги приділяли розвитку освітньої та медичної справи, культурному життю міста.

Зокрема, на губернських дворянських зібраннях часто розглядалися питання, які стосувалися розвитку освіти в регіоні. Так, на засіданні губернського дворянського зібрання 22 січня 1911 р. ухвалили постанову про відкриття ходатайства про передачу керівництва справою народної освіти. Прийняття такого рішення обґрунтовувалося ухвалою Ради об'єднаного дворянства імперії, яка висловилася проти того, щоб керівниками училищних рад були земські начальники або предводители дворянства [12, с. 4].

23 січня 1911 р. з доповіддю щодо реформування Маріїнської жіночої гімназії на засіданні дворянських зборів виступив предводитель місцевого дворянства князь М. П. Урусов. Він зауважив, що гімназія побудована на кошти дворянства і у зв'язку з відкриттям інших подібних навчаних закладів у Катеринославі у всестановості Маріїнської гімназії більше немає потреби. Зокрема, М. П. Урусов пропонував порушити питання про зарахування до цього навчального закладу дітей дворян поза конкурсом [13, с. 4].

На засіданні дворянських зборів 24 січня 1911 р. було також заслухано звіт опікунської ради Маріїнської гімназії, після чого зібрання прийняло рішення про призначення вчительці Винокуровій щорічної пенсії в розмірі 300 крб [13, с. 3].

Про значну увагу представників дворян міста до освітньої справи свідчить також рішення губернської земської управи щодо включення до складу делегації на загальноземський з'їзд у Москві представників катеринославського дворянства – голову губернської земської управи дворянина І. К. Абазу, його заступника К. Д. фон Гесберга та П. Н. Рудя [14, с. 4].

На губернських дворянських зборах розглядалися й питання матеріальної допомоги благодійницьким організаціям, дитячим притулкам, культурним осередкам. Так, на зібранні 22 січня 1911 р. було прийнято рішення про виділення на користь історичного музею імені О. Поля 1000 крб, пожертвування Дому Трудолюбія 200 крб, Катеринославському благодійницькому товариству також 200 крб., Товариству піклування про дітей – 200 крб, Родильному притулку – 200 крб та про виділення Товариству швидкої допомоги суми у 100 крб [12, с. 4].

Свідченням небайдужості дворян Катеринослава до культурного життя міста можна вважати й порушення дворянськими зборами питання про перенесення пам'ятника Катерині II на інше, більш помітне місце. Зокрема, збори виділили 3000 крб на перенесення пам'ятника «на початок Проспекту і встановлення його поряд с Гірничим училищем обличчям до училища» [11, с. 4], що й було зроблено навесні 1914 р. (за часів губернаторства В. Колобова).

Важливішою сферою тогочасної суспільної активності дворянства була і земська діяльність, адже чимало гласних місцевого земства були саме представниками дворянського стану, і, зрештою, на прикладі активної участі дворянства у роботі земських установ можна простежити їх підтримку освіти та медичної справи у краї. Розуміючи важливе значення освіти, представники дворянства намагалися всіляко підтримати нововведення в цій галузі, які час від часу обговорювалися на засіданнях Катеринославської Земської управи. Так, 1 грудня 1906 р. при розгляді питання щодо викладання в народних школах основ юридичних знань дворяни М. В. Родзянко та С. А. Бродницький активно виступили на підтримку запровадження в навчальних закладах правознавчих дисциплін [6, с. 29].

Чимало уваги представники дворянства у земських органах приділяли й виділенню стипендій найкращим учням навчальних закладів міст Катеринославської губернії. Наприклад, на засіданні Губернської земської управи 6 грудня 1909 р. розглядалося питання про запровадження стипендії для учнів Катеринославської майстерні для сліпих. Участь в обговоренні цього питання взяли дворяни А. А. Карпов, М. В. Родзянко, С. Т. Нежмаков, Е. А. Іванов, П. Н. Рудь та П. В. Гладкий. Результатом жвавої дискусії стала ухвала рішення про створення в Катеринославському приюті майстерні для сліпих та призначення чотирьох стипендій в розмірі 150 крб кожна [8, с. 46].

На цьому ж засіданні земської управи дворяни взяли активну участь в обговоренні питання про виділення грошової допомоги місцевому Літературно-просвітницькому товариству імені М. В. Гоголя. Зокрема, дворяни С. А. Бродницький, П. В. Гладкий та С. Т. Нежмаков висловилися на підтримку виділення такої допомоги. Крім того, С. А. Бродницький наголосив на великій користі від діяльності згаданого товариства, оскільки воно забезпечувало широку програму навчальних курсів для робітників. Викладали на цих курсах відомі в Катеринославі лектори-фахівці. Водночас К. Д. фон Гесберг на засіданні земської управи наголосив, що матеріальне становище товариства імені М. В. Гоголя не таке вже й погане, а отже не було необхідності надавати йому матеріальну допомогу. Проте вже під час голосування більшістю голосів було прийнято рішення асигнувати товариству просвіти імені М. В. Гоголя 600 крб [8, с. 50].

Завжди на засіданнях Катеринославської Земської управи представники дворянського стану брали активну участь в обговоренні питань медичного забезпечення регіону. Так, на засіданні 4 грудня 1906 р. обговорювалося питання про поновлення діяльності при повітових земствах санітарних організацій. Активну участь у дискусії з цього приводу взяли дворяни А. А. Карпов, М. В. Родзянко, І. К. Абаза. Зокрема, М. В. Родзянко відстоював необхідність позитивного вирішення цього питання. У свою чергу І. К. Абаза пропонував спочатку розробити проект створення більш досконалої санітарної організації і лише опісля повернутися до вирішення цієї справи. Зрештою більшістю голосів зібрання вирішило спочатку провести нараду лікарів губернії з метою розробки плану створення нової, більш досконалої санітарної організації регіону [6, с. 46].

Дванадцятого січня 1909 р. на засіданні Губернської Земської управи розглядався звіт предводителя місцевого дворянства, князя М. П. Урусова щодо асигнування грошової допомоги на лікування земських службовців Катеринославщини. Під час обговорення цього звіту серед дворян – членів Управи знову-таки висловлювалися різні погляди. Однак С. А. Бродницький, П. Н. Рудь та С. Т. Нежмаков все ж змогли переконати зібрання у необхідності покращення умов для лікування службовців управи на місцях. Урешті-решт позитивне рішення було прийнято одноголосно [7, с. 78].

На черговому засіданні Губернської земської управи, яке відбулося 9 грудня 1911 р., дворянин К. Д. фон Гесберг виступив з доповіддю про запровадження в губернії посад постійних лікарів-лекторів. З конкретними зауваженнями та пропозиціями з цього приводу виступили представники дворянства П. В. Гладкій, Н. П. Рудь, С. А. Бродницький. У підсумку було прийнято одноголосне рішення про запровадження згаданих посад та виділення на цю справу 6084 крб [9, с. 34].

Свідченням небайдужості представників дворянства до проблем тогочасної медицини була також їх участь у роботі Південно-російського з'їзду по боротьбі з холерою, який відкрився 26 березня 1911 р. в Потьомкінському палаці. Серед присутніх були й дворяни І. К. Абаза та К. Д. фон Гесберг [14, с. 4].

Однією з форм громадської активності дворянства губернії було благодійництво. Цю функцію зазвичай виконували різні опікунські товариства. Як правило, очолювали ці попечительства дружина губернатора або дружини відомих в місті дворянських родин. Так, на засіданні Товариства піклування дитячих притулків, яке відбулося 22 лютого 1912 р., головувала дружина Катеринославського губернатора В. Ф. Якуніна. На даному засіданні був намічений план відправки найбідніших дітей міських шкіл, яким була необхідна медична допомога, на літні місяці в Паньковську колонію [15, с. 3]. Крім того,

згадаємо, що піклувальницею Катеринославського дитячого притулку імені Цесаревича Олексія була Є. В. Колобова – дружина губернатора Колобова.

Представники катеринославського дворянства відігравали важливу роль в організації й діяльності осередків політичних партій в регіоні; особливо на початку ХХ ст., у період 1905–1907 рр., зростає їх політична активність. Так, відомий в Катеринославській губернії дворянин, земський діяч М. В. Родзянко стояв у витоків створення в місті Катеринославі у 1905 р. «Народної партії Союзу 17 октября», яка згодом примкнула до партії «Союзу 17 октября», що була створена у Москві [5, с. 70].

У вересні 1912 р., під час проведення в Катеринославській губернії виборів до Державної Думи, до реєстру кандидатів від поступовців включено було прізвища дворян В. І. Карпова та О. М. Александрова. У списках октябристів фігурували дворяни М. В. Родзянко, Є. А. Іванов, І. В. Способний. Від правих та націоналістів кандидатами у депутати були висунуті дворяни Ф. Ф. Булацель та А. Н. Беляєв [1, с. 238]. Зрештою вибори дали певну перевагу поступовцям (прогресистам). Із 10 членів Думи від Катеринославської губернії обрали двох прогресистів, один з них – О. Александров – представник дворянства. Також серед обраних від партії октябристів були дворяни М. В. Родзянко та І. Папчинський [2, с. 263].

Підсумовуючи наведений матеріал, зазначимо таке. На початку ХХ ст. дворянство міст Катеринославської губернії брало активну участь у різних сферах суспільно-політичного життя краю. Як під час корпоративних дворянських зібрань, так і на засіданнях земських управ представники дворянства виявляли жвавий інтерес до різних сторін громадського життя Катеринославщини. Врешті-решт ними було зроблено значний внесок у розвиток освіти та культури краю. Не обмежуючись лише матеріальною підтримкою медичних та освітніх закладів регіону, вони самі безпосередньо брали участь у проєктах щодо освіти та медицини, відкриваючи навчальні установи та запроваджуючи іменні стипендії. Не менш активною була й їх участь у політичному житті, у діяльності місцевих осередків політичних партій та організацій.

Бібліографічні посилання

1. Дніпрові хвилі: українська часопись. Катеринослав. – 1912. – 25 верес.
2. Дніпрові хвилі: українська часопись. Катеринослав. – 1912. – 18 жовт.
3. Історія міста Дніпропетровська / за наук. ред. А. Г. Болєбруха. – Д., 2006. – 596 с.
4. Кочергін Ігор. Катеринославські дворяни в культурно-просвітницькому процесі у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / Ігор Кочергін // Краєзнавство. – 2009. – № 1. – С. 210–216.

5. *Мирончук В. Д.* Суспільно-політична діяльність М. В. Родзянка в 1905–1907 рр. / В. Д. Мирончук, В. В. Антипенко // [http:// www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/priu/2007_2/myronchuk.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/priu/2007_2/myronchuk.pdf)

6. Постановления Екатеринославского Губернского Земского Собрания ХLI очередной 1906 года сессии (с 1-го декабря по 18-е декабря 1906 года включительно). – Екатериносль, 1907.

7. Постановления Екатеринославского Губернского Земского Собрания 43-й очередной 1908 года сессии (с 8 по 22 января 1909 года включительно). – Екатеринослав, 1909.

8. Постановления Екатеринославского Губернского Земского Собрания 44-й очередной 1909 года сессии (с 1-го по 19-е декабря 1909 года включительно). – Екатеринослав, 1910.

9. Постановления Екатеринославского Губернского Земского Собрания 46-й очередной 1911 года сессии (с 1 по 21 декабря 1911 года включительно). – Екатеринослав, 1912.

10. Свод законов Российской империи. Том IX [http:// dlib.rsl.ru/ view.php?path=/ rsl01003000000 / rsl01003557000 / rsl01003557115 / rsl01003557115.pdf#page5](http://dlib.rsl.ru/view.php?path=/rsl01003000000/rsl01003557000/rsl01003557115/rsl01003557115.pdf#page5)

11. Рус. правда. – 1911. – 23 янв.

12. Рус. правда. – 1911. – 25 янв.

13. Рус. правда. – 1911. – 16 февр.

14. Русская правда. – 1911. – 27 марта.

15. Южн. Заря. – 1912. – 25 февр.

Надійшла до редколегії 05.10.2011